

VIEDOKĻI

Latvijas zinātni uztur ārze

Viktors AVOTIŅŠ

Akadēmiķis, Latvijas Zinātņu akadēmijas viceprezidents, profesors, inženierzinātņu doktors Andrejs Krasņikovs intervijā *Neatkarīgajai* stāsta par to, ko valstij var dot zinātne un kas maināms politikas, valsts pārvaldes un zinātnes attiecībās.

– Maija beigās Zinātņu akadēmijā notika konsilts *Vai IV atmoda ir iespējama? Vai tiešām sabiedrības aizmīgusi apziņa ir galvenais iemesls, ka traucē izvērsties mūsu potenciālam?*

– Domāju, ka te būtu jāsāk ar kaut ko pozitīvu. Mēs dzīvojam Latvijas nācijai labestīgā un labvēlīgā laikā. Jo – mums ir sava valsts. Mums ir brīvība darīt, ko gribam, ilgu laiku pie mums un arī tuvajos kaimiņos nav nekādu militāro konfliktu. Ja skatāmies vēsturē, tad tādi laiki ir ļoti reti. Un līdz ar to mums vienkārši jāprot izmantot šī situācija.

Vai iespējama, vai vajadzīga ceturta atmoda? Jā un nē. Atmodai jābūt galvās, cilvēku saprašānā. Mums jādomā – kā attīstīt Latviju, kā veidot Latvijas vietu Eiropā... Jo atrašanās Eiropā, no vienas puses, ir liela veiksmē, no otras – tā, visādos aspektos, ir ļoti liela atbildība. Jo – visapkārt ir valstis, kuras nerimstoši (es lielākoties runāju par tehnoloģiski zinātnisko virzienu) sacenšas. Ja noiesim no distancēs un sēdēsīm malā, tad, bez šaubām, neko nesasnēsim. Turklāt – atrodoties Eiropā šajā vietā, sēdēt malā nav iespējams. Mēs esam spiesti piedalīties šajā skrējienā. Piedalīties attīstības procesā. Un ar to daudz iegūst arī Latvijas valsts, Latvijas iedzīvotāji. Tas – no vienas puses.

No otras – izrādās, ka tā struktūra, kuru divdesmit septiņos gados esam izveidojuši, paliek stipri neefektīva. Līdz ar to, lai skrējienā turpinātos sekmīgi, ļoti daudz kas ir jāmaina. Tādā nozīmē ceturta atmoda ir vajadzīga. Jo cilvēkiem jāsaprot, ka viņiem jāstrādā valstij. Nevis tikai savai kabatai, bet – valstij. Tā, lai valsts veiksmē faktiski būtu katra cilvēka individuāla veiksmē. Jo – ja mums būs attīstīta sabiedrība, ja mums būs augsta zinātne un augstas inovācijas, ja būs firmas, kuras spēs ražot augstas pievienotās vērtības produktus, tad tas, bez šaubām, vedīs pie tā, ka palielināsies cilvēku labklājība, palielināsies vidējās algas, sakārtosies veselības aprūpe, sakārtosies izglītība utt. Bet līdz tam mums ir jāveic diezgan kardinālas izmaiņas. Arī tādas, kas saistītas ar mūsu saprašānu par šo valsti, par to, kā vajadzētu uzvesties un kā vajadzētu darboties.

– Ja ceturta atmoda nav zinātnes produkts, bet tāda kā gara, dievišķās atklāsmes būšana, tad tādas lietas kā saimniekošanas, pārvaldes neefektivitāte, manuprāt, ir ar prātu novēršamas... Kas darāms?

– Es neteikšu, ka ceturta atmoda – tas ir kaut kas ēterisks. Tā ir cilvēku saprašāna par apkārtējo pasauli. Bez šaubām – šai saprašānai jāmainās. Tas ir neizbēgami. Pirmās divdesmit septiņiem gadiem lielāko veiksmes stāstu varo-

IZSAIMNIEKOJAM
VISDĀRGĀKO.

Andrejs Krasņikovs:
«Mēs faktiski izsaimniekojam visdārgāko, kas Latvijas nācijai ir – cilvēkresursus»

ņi bija cilvēki, kuri bija veiksmīgi privatizējuši kaut kādas vērtības, sākuši kaut ko ražot vai vismaz kļuvuši pazīstami sabiedrībā. Pašlaik šī shēma ir absolūti nepieņemama. Tāpēc, ka privatizēt vairs nav ko. Tas – pirmkārt. Otrkārt – šajos gados Latvijas kopprodukts, Latvijas materiālās vērtības ir sarukušas. Ir pienācis laiks ražot no jauna.

Bet – kā redzam – esam izveidojuši valsti, kura uz ražošanu nav naska. Tā faktiski domāta esošā procesa saglabāšanai. Ir radīts milzīgs skaits birokrātisko struktūru. Bet valsts radošais potenciāls, kā liecina ikdienu, diemžēl ir ļoti zems. Latvija ieņem pēdējās vietas attiecīgos reitingos Eiropā, kādus tik var iedomāties. Savukārt birokrātiskā struktūra palikusi tik neizkustināma, ka arī valdības vīri, kuri grib veikt kaut ko pozitīvu, praktiski nespēj to darīt. Vajadzīga zinātniskā doma šo procesu virzīšanai, vadīšanai, koordinēšanai, koriģēšanai. Diemžēl tā nenotiek.

Bet – vai tad mēs tiešām nevaram to mainīt? Zinātņu akadēmijā nav divu domu – mēs to varam! Mēs varam kļūt sekmīgi. Tam ir cilvēki, ir potenciāls, ir saprašāna. Atliek to vienīgi realizēt.

– Tomēr – atceros, ka cilvēki par to, ko jūs tagad uzsverat, runāja jau deviņdesmitajos. Pats esat teicis, ka tagad Latvijā ir ļoti daudz humanitāro augstskolu, bet trūkst 25 000 inženieru.

– Jebkurā sabiedrībā procesi notiek subjektīvi un objektīvi. Jā, Latvijas bērni un jaunieši ir mācījušies reformētās skolās, nesaprotamas etioloģijas, izcelsmes un satūra, jaunizveidotās augstskolās, ieguvuši diplomus, bet dziļu zināšanu viņiem praktiski nav nevienā priekšmetā, nevienā jomā. Tas bija objektīvs process. To nevarēja apstādināt. Regulēšana nenotika.

Un līdz ar to pašlaik taisnība ir tam, kurš blāuj skaļāk. Nevis tam, kurš kaut ko zina. Un mēs vai ik uz soļa sastopamies ar situāciju, kad eksperta slēdziens tiek aizvietots ar slēdzienu, ko izsaka vienkāršs

garāmgājējs. Tur, kur kompetence kļūst zemāka, uzreiz parādās viltvārži, kuri grib uzdoties par ekspertiem. Sekas mēs redzam – Zolitūdes traģēdija, diezgan daudzi ārkārtīgi neveiksmīgi ekonomiski risinājumi, kas nesuši ekonomiskus zaudējumus vienu aiz otra. Tāda ir tā situācija.

– Nez vai situāciju, kuru jūs tagad raksturojat, var attaisnot ar objektīvo procesu vai, teiksim, valstiskuma pieredzes trūkumu...

– Viss notiek objektīvi. Sabiedrība grib būt pašpietiekama. Tas nozīmē – ar savu ļoti kvalitatīvu izglītības sistēmu, ar savu ļoti kvalitatīvu veselības aizsardzības sistēmu, ar savu ļoti kvalitatīvu ekonomiku. Tā vietā esam iesoļojuši to valstu komandā, kurā mēs negribētu būt. Ne velti pusmiljons cilvēku no Latvijas ir aizbraukuši uz citām valstīm, kur, pēc viņu domām, pārvaldes, sociālās aprūpes, veselības aizsardzības sistēmas ir labākas nekā Latvijā. Pirmām kārtām valsti pamet aktīvā nācijas daļa, un cerības, ka tā atgriezīsies, ir ļoti naivas. Jo cilvēki no Latvijas, kuri brauc strādāt uz citu valsti, pēc tās valsts vērtējuma, kotējas krietni augstāk nekā cilvēki no Āfrikas, kuru mentalitāte un arī izglītības līmenis ir savādāki. Mēs faktiski izsaimniekojam visdārgāko, kas Latvijas nācijai ir – cilvēkresursus.

Bet, lai mainītu esošo situāciju, pirmām kārtām ir jābūt politiskai gribai, otrām kārtām ir vajadzīga tiešām dziļa saprašāna cilvēku galvās, ka bez savādākas nostājas pret valstiskumu mēs neko nevarēsīm izmainīt. Bet savādāka nostāja nenozīmē domāt tikai par šā mirkļa labuma ielikšanu savā kabatā. Nupat bija pašvaldību vēlēšanas. To garīgā aura bija ārkārtīgi ciniska. Kā parādīja žurnālistu provokatīvie raidījumi, izrādās, ka morāles lielākajai daļai nav. Rets domā par to, kā strādāt valstij, savai pilsētai. Lielākoties tiek domāts tikai par kaut kādām savu grupējumu interesēm.

Domāju, ka tagad esam jau nonākuši līdz situācijai, kad kļūdas var atpazīt parasts garāmgājējs. Jo tās pārvaldē ir tik rupjas, ka, pat likvidējot vien tās, mēs varētu sasniegt daudz ko.

– Pamatkļūdas?

– Neefektīva līdzekļu izmantošana. Klasiskais piemērs – iepirkumi par zemāko cenu. Tas novedis pie tā, ka Latvijas ceļi ir faktiski sagrauti. Tāpēc, ka tiek iepirkti tikai viszemākās kvalitātes produkti, kuri neturas kopā pat pusotru gadu. Turklāt – liels cilvēku skaits, kuri apkalpo šos neefektīvos lēmumus. Lielās demokrātijās ir atstrādāta sistēma, kura faktiski nepieļauj neefektīvu lēmumu pieņemšanu.

Nākamais augstas nekompetences fenomens – apelācija pie ārzemju ekspertiem. Nogrūdīsim visu atbildību (pat par elementāriem jautājumiem – iepērkot vienkārša līmeņa kompetenci u.tml.) kaut kādiem efemeriem ārzemju ekspertiem, kuri pat nekur neparādās – kas viņi tādi? Šī tieksme visu laiku atsacīties no tā, ka mēs varam paši, rada vienos cilvēkos nespēju pieņemt lēmumus, bet citos – neuzticību. Kas tad tā par valsti, kur visus lēmumus jebkurā jautājumā pieņem ārzemju eksperti? Faktiski tas ir apliecinājums visaugstākā līmeņa nekompetencei.

– Būtbū jā runājat par elementāru pilsoniskumu...

– Jā, tas ir pilsoniskums.

– Vai tas nozīmē, ka politiķi, pārvalde ir distancējuši intelektu, inteligenci no sevis?

– Latvijas inteligence zināmā mērā ir sagrauta. Kādā nozīmē? Sabiedrībā nav inteligences pārstāvju, kuru viedoklis būtu ārkārtīgi nozīmīgs lielākajai daļai iedzīvotāju. Bez šaubām, nācija bez inteligences dzīvot nevar, jo inteligence ir nācijas sirdsapziņa. Un sirdsapziņa arī pasaka – kas ir morāle, kas ne-morāle. Intelligencei tas ir jādefinē. Bet sabiedrībai vajadzētu šo nostāju atbalstīt, mēģināt īstenot dzīvē.

Diemžēl tas tā nav. Intelligences viedoklis, salīdzinot ar oligarhu vie-

dokli, ar to cilvēku viedokli, kuriem ir nauda, netiek ņemts vērā.

Jā, ko dara zinātnieki? Zinātnieki vienmēr bijuši romantiķi un vienmēr bijuši drusku sapņotāji. Nils Bors gribēja izveidot pasaules valdību no zinātniekiem. Bez šaubām, tie, kuriem ir zināšanas, ir zināšanu nesēji. Bet – tā kā zinātne mūsdienās ir ļoti daudzkrāsaina, zinātnieks ļoti bieži ir zināšanu nesējs vien šaurā to lokā. Tāpēc, lai tas darbotos optimāli, ir jābūt šai koordinācijai, jābūt zinātniskai pārraudzībai. Zinātnieki apzinās šo procesu, analizē to. Bet zinātnieki nav tie, kuri pieņem lēmumus, kā apturēt kaut vai cilvēkresursu aizplūšanu. Vai to var? Samazināt noteikti var. Bet zinātniekiem neviens neizvirza tādas uzdevumus. Lai arī – tikai zinātnieki varētu pateikt, kā vajadzētu rīkoties šādā situācijā. Diemžēl tas netiek darīts. Un varbūt no birokrātu puses daļēji tas pat tiek uzskatīts par viņiem labestīgu faktoru, jo neliek viņiem par šiem cilvēkiem rūpēties. Ja nav cilvēka, pazūd arī problēma.

Mēs esam izveidojuši tādu valsti, kur valstiskās intereses ļoti bieži nesaskan ar personiskajām. Mums jāveido tāda sistēma, kur tās saskanētu. Un tad mēs varēsīm panākt izrāvienu. Kādi soļi būtu jāspēr? Es te nevaru nosaukt kādu vienu soli. Tas ir soļu komplekss. Turklāt – tai nav jābūt revolūcijai. Vienkārši ir jākorģē sistēma. Ar loģiku un stingru roku. Bez atkāpēm priekš draugiem, paziņām un tā tālāk. Un pirms koriģēšanas tā ir jāsakārto. Tikai tad jādomā, kā to finansēt. Sistēma ir kliba un nekam nederīga, bet tiek prasīts tikai palielināt nodokļus, grūst lielāku naudu... Kāpēc? Tāpēc, ka tas nav saistīts ar valsts attīstību. Tas saistīts ar grupējumu interesēm.

Vai izrāviens, tehnoloģiskais, ekonomiskais izrāviens Latvijā ir iespējams? Teorētiski – jā. Šobrīd – nē.

– Jūs sakāt – vajag sakārtot. Kas sakārtos?

– Šajos procesos maksimāli jāpiedalās cilvēkiem ar visdažādā-

mnieki

kajām zināšanām. Mēs varam nākt ar saviem priekšlikumiem. Bet... sēžoties šajā, akadēmijas viceprezidentakrēslā, man bija naivs uzskats, ka, komunicējot ar birokrātiskām struktūrām, tās ieklausīsies. Bet – tās absolūti negrib ieklausīties. Tās grib, lai zinātnieki izsaka savu viedokli dekoratīvi. Tā, lai tas pušķotu viņu darbību. Viņi strādās pa vecam, bet mēs ar zinātniskām frāzītēm it kā piedekorēsīm to, kas notiek...

Saskaņā ar Latvijas likumdošanu – ja cilvēkam netiek maksāta alga, tad viņš nestrādā. Velkot paralēles, tas nozīmē, ka Latvijā zinātnes nav... Jo Latvijas valsts zinātnei līdzekļus no budžeta faktiski nedod. Latvijas zinātni uztur ārzemnieki. Eiropas fondi.

Un skaidrs, ka tas, kurš dod naudu, var arī noteikt, kā to tērēt. Pieņemsim, viņš varētu ieteikt nepētīt tādas problēmas, kuras ir ārkārtīgi svarīgas Latvijai, bet pētīt, teiksim, globālo sasīlšanu. Tātad – valstiskuma aizsardzība sāksies ar to brīdi, kad valsts savu visprogresīvāko daļu – zinātniekus, zinātni un kultūru – finansēs pietiekamā apjomā. Tas – pirmais. Otrais – finansēšana pati par sevi ir bezjēdzīga, ja valsts neprot izvirzīt attiecīgas prasības. Ko tad valsts grib no Latvijas zinātnes?

Jo ir taču skaidrs, ka produktu ar augstu pievienotu vērtību ražošana bez vārda runas ir balstīta uz zinātniskiem sasniegumiem. Tātad – ja mēs gribam būt ļoti attīstīta valsts ar attīstītu ekonomiku ar attīstītiem pakalpojumiem, zinātniekiem ir jābūt iekšā šajos procesos.

Turklāt – mums ir ļoti vājš privātā sektora finansējums zinātnē. Bet – tas raksturo arī mūsu ekonomiku, tas raksturo mūsu uzņēmumus. Cik mūsu lielo uzņēmumu bankrotēja krīzes laikā? Lielākā daļa. Un skaidrs, ka tur nebija nekādas dziļākas apzināšanas, kā uzvesties tajos apstākļos, kā finansiāli un no ražošanas viedokļa darboties tādā situācijā. Cilvēki vienkārši pacēla rokas un teica – es nezinu, ko darīt. Bet visas milzīgās korporācijas *Ford*, *General Electric*... ir būvētas ļoti optimāli. Tur ir speciālas zinātniskās grupas, kuras katru dienu domā, pēta un modelē, kā pārvaldīt šo saimniecību vēl optimālāk. Rezultāts ir tāds, ka šīs korporācijas gadu desmitiem sekmīgi turas uz ūdens.

Tātad – jūsu uzņēmumi var būt spēcīgi tikai tad, ja jums ir spēcīgas zinātniskas grupas, kuras tos atbalsta. Jo tad ir atgriezeniskā saite. Un ir jābūt skaidrībai no valsts pārvaldes puses. Vēl viena Latvijas valsts pārvaldē izplatīta kļūda ir uzskats, ka pastāv zinātnes virzieni, kurus vajadzētu attīstīt, un ir tādi, kurus – ne īpaši. Rezultātā rodas ļoti vienpusīga situācija, kura noved pie tā, ka daudzu nozaru uzņēmumi paliek bez speciālistiem.

Būtbū tagadējā situācijā lielākā daļa birokrātiskās pārvaldes struktūru neizvirza prasības zinātnei un nedod arī finansējumu. Viņi zinātni vienkārši ignorē. Tajā pašā laikā zinātnieki, apzinoties situāciju, grib piedalīties šajā procesā arvien vai-

rāk un vairāk. Jo zinātne var konkrēti un skaidri pateikt, kādai jābūt efektīvai pārvaldei un kā to sasniegt. Cik lielam jābūt pārvaldes aparātam, ar kādām funkcijām... To visu var izdarīt! Analizējot, veidojot matemātisko modelēšanu... Skaidrs, ka neviens to negrib. Tāpēc, ka tas uzreiz parādīs, cik neefektīva ir esošā sistēma.

– Vai Latvijas zinātnei vieno-ta Eiropa ir izdevīga?

– Gudrais izmanto, muļķis dzīvo, kā var. Diemžēl mēs pagaidām ejam otru ceļu. Bez šaubām, šīs milzīgās iespējas, kuras dotas Latvijas zinātnei, komunicējot, strādājot, integrējoties zinātniskā telpā, ir vienkārši nenovērtējamas. Un Latvijas zinātnieki cenšas tās izmantot. Bet Latvijai sekas bieži ir tādas, ka zinātnieki, daudz komunicējot ar skaistiem, labi aprīkoti centriem, beigu beigās tur arī paliek. Un pamāj Latvijai ar rociņu.

Katrā ziņā es gribu teikt, ka, neskatoties uz visu, situācija ir ļoti labvēlīga un jāprot to izmantot. Mēs to neprotam. Tāpēc, ka mūsu struktūra ir neefektīva, un tāpēc, ka mūsu valstiskās instances nav uz to vērstas. Es runāju par zinātni, par zinātnes atbalstu. Lai Latvija maksimāli iegūtu, te atkal jābūt ļoti pārdomātai un gudrai politikai. Piemēri ir kaimiņos. Polija. Domāju, ka Polijā pa šiem ES gadiem ir uzplaukusi ne tikai ekonomika, infrastruktūra, bet arī zinātne. Arī attīstība. Kāpēc mēs nevaram būt tik sekmīgi?

– Taču arī Latvijas zinātnē atjaunotās neatkarības laikā bijuši izcilī notikumi. Ko jūs uzsvertu?

– Jā, mums pēdējos gados ir ārkārtīgi lieli un nozīmīgi sasniegumi. Mums ir lieli, mazai valstij pat neatbilstoši sasniegumi farmācijā. Mums ir izstrādātas jaunas zāļu vielas, kuras, es ceru, iekaros pasauli. Te ļoti labi strādājuši mūsu ķīmiķi. Mūsu cietvielu fizikas pētnieki ir sasnieguši ļoti daudz, guvuši atzinību Eiropā un arī lielu Eiropas finansējumu. Runājot par humanitārām zinātnēm, aug dziļi zinātniskas zināšanas par Latvijas vēsturi. Tas ir tas, kā nav bijis un kas joprojām ir ļoti svarīgs. Mums vēsturē joprojām ir daudz baltu plankumu. Tie ir sasniegumi. Un tā var runāt arī par citām nozarēm. Skatiens ir ļoti optimistisks.

– Jūs gleznojat. Esat mācījies juveliermākslu pie Martas Krastas. Kam tas jums?

– Jā, es gleznoju. Un uzskatu, ka tas ir labi. Es pat saņemu no ārzemēm atsauksmes, ka tas ir stipri neparasti, jo cilvēks ar matemātisku domāšanu parasti spēlē vijoli. Es nespēleju vijoli. Es gleznoju. Un mana interese glezniecībā ir saistīta ar šo loģisko, matemātisko pasaules uztveri. Ielikt gleznā informāciju, ne tikai noskaņu.

Katram cilvēkam ir vairāki talanti, un mēs esam sekmīgi tik, cik paši gribam būt. Es saku saviem studentiem: lieciet to latiņu pēc iespējas augstāk... neveiksmes jūs noliks vietā, kur jūs būsi. Un, līdz ar to, ja cilvēkam ir dotības, viņam jācenšas tās attīstīt. Jo – cilvēki ir dažādi, un ar to pasaule ir skaista. ■